

Ole Togeby

Sprogsociologi

*samlesættet
den lille
sociolingvist*

Indhold

Sproglig variation

- Afbrydelser I 6
- Udtryk og indhold 7
- Regler 8
- Sprogbygning og sprogbrug 8
- Regler og bevidsthed 9

Sprogets sociologi

- Varianter og valg 10
- Sociolingvistik 10
- Formalitet 11
- Sociale grupper 12

Metode

- Om at skrive ud 14
- En udskrift 16
- Talesprogsgrammatik 17
- Optælling af sproglige variable 1

Kønssprog

- Snakkesalighed 19
- Sproglig kompleksitet 20
- Afbrydelser II 23
- Proces- og målorientering 24

Kønssroller

- Sproglig strategi 26
- Sproglig opdragelse 27

Sproglig variation

Afbrydelser I

I en undersøgelse i slutningen af 70'erne om samtaleformer viste det sig at mellemlagsmændene afbrød deres samtalepartner i 19% af de gange de overtog ordet, mens mellemlagskvinderne kun afbrød i 5% af de gange de overtog ordet. Arbejderkvinderne afbrød i 8% og arbejdsmændene kun i 4%.

Hvis man i stedet undersøger hvem der blev afbrudt var tallene omvendt: mellemlagsmændene blev afbrudt i 1% af de gange hvor de afgav ordet, mellemlagskvinderne i 5%, arbejderkvinderne i 3% og arbejdermændene i 9%.

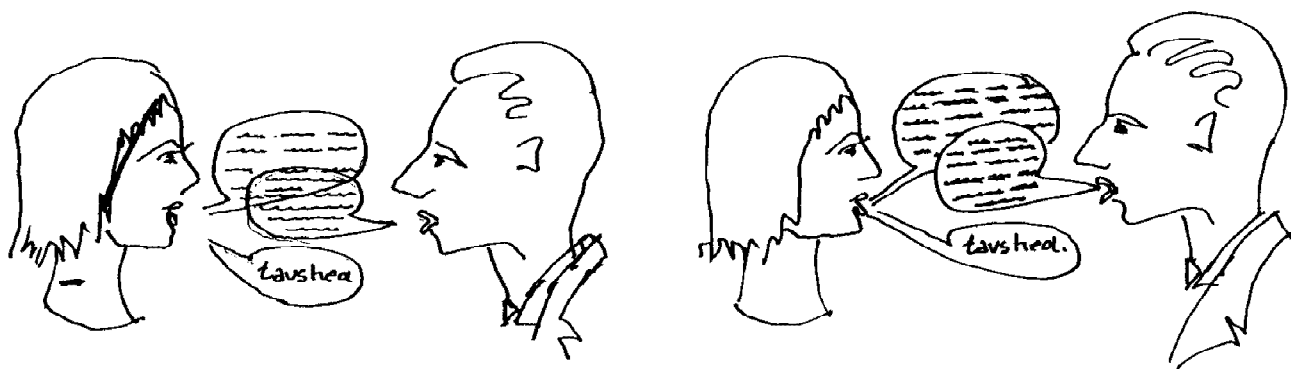
Det var en undersøgelse af 37 25-35-årige københavnere sprog og samtaleformer. Kan man nu ud fra den slags resultater generalisere til alle og sige: mænd afbryder mere end kvinder? Gælder det også alle mulige andre grupper? Er der i enhver gymnasieklasse de samme fire

grupper af personer, piger og drenge fra mellemlag og arbejderklasse? Og opfører de sig på samme måde?

Og hvad mon drev disse personer til at gøre som de gjorde? Selv om det ikke behøver at have været bevidst, så havde det vel alligevel en hensigt eller forklaring, når nogle afbrød mere end andre, og lod sig afbryde mindre. Ville de der afbrød, have mere magt over situationen, følte de at det de skulle sige, var vigtigere end det de andre sagde. Følte de at de havde en (mande-)rolle der gav dem ret til det? Og var de der lod sig afbryde, mere utrygge ved situationen end de andre?

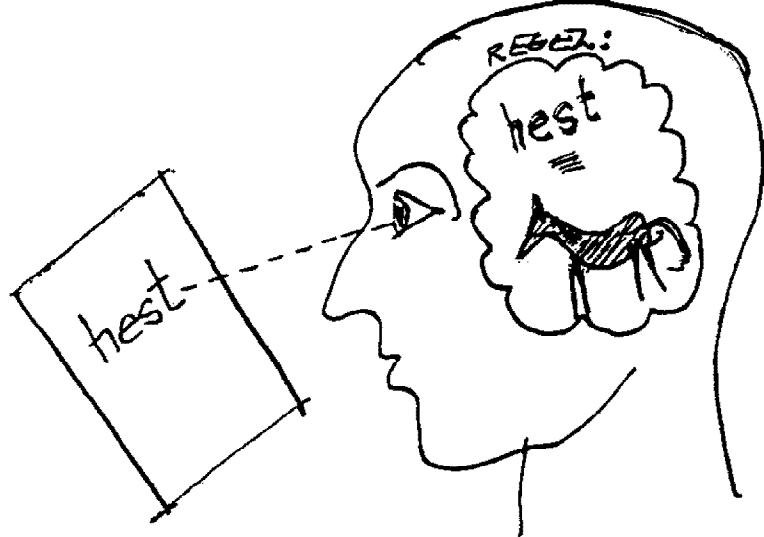
Og hvilken virkning havde disse sproglige forhold? Fik afbryderne mere indflydelse end de andre? og mistede de afbrudte noget, viste de svaghed, tabte de deres selvtillid?

Sådanne spørgsmål kan man søge at

Mænd fra mellemlagene synes at afbryde mere end kvinder med samme baggrund. De gør på den måde deres samtalepartnere tavse, og får selv indflydelse og selvfølelse. Hænger det sammen med deres kønsroller? Og gælder det generelt? Er det en sproglig strategi som alle drenge lærer?

få besvaret ved at lave en undersøgelse over forskellige gruppers valg af sproglig strategi, en sociolingvistisk undersøgelse. Dette hæfte er en anvisning på hvordan man i en klasse eller på et hold kan gennemføre en mindre, sociolingvistisk undersøgelse om hvordan drenge og piger bruger sproget over for hinanden. I dette kapitel defineres hvad sprog og sproglig variation er. I kapitlet Sprogets sociologi beskrives hvordan sprog hænger sammen med sociologiske forhold som formaliteten i forskellige situationer, og talernes tilhørsforhold til bestemte sociale grupper. Så beskrives det i tredje kapitel, Metode, hvorledes man teoretisk og praktisk kan gennemføre en empirisk undersøgelse med båndoptagelse af talesprog, udskrift af båndene og optælling af sproglige variable. I fjerde kapitel gennemgås hvad man i Danmark og udlandet har fundet af forskelle på hvordan mænd og kvinder bruger sproget, og til sidst følger en diskussion af sprog og kønsroller.

Sprog er fælles regler om forbindelsen mellem udtryk og indhold.

Udtryk og indhold

Sprog er et socialt og bevidsthedsmæssigt fænomen. Sproget består kun i og med at flere mennesker har de samme regler om hvordan man bruger det. Sprog er altså først og fremmest regler om hvordan man kommunikerer indhold eller mening ved hjælp af fysiske tegn eller mærker, som bogstaver på papir eller lydsvingninger i luften. Med et forslidt eksempel kan det illustreres som i næste spalte:

De fire bogstaver *hest*, der står på papiret er ikke i sig selv sprog. Sprog er det kun når der findes regler, som alle

bruger, og som siger at når man ser de fire bogstaver i kombination skal man tænke på et stort dyr med fire ben, manke og hove. Sproget består altså af regler der gør det muligt for sprogbrugere i det samme sprogsamfund at forbinde **udtryk** (betegnelsen for bogstaver og lyde) og **indhold** (betegnelsen for de begreber, forestillinger og tanker som vi får når vi forstår en tekst).

Regler

Nu er der to forskellige typer af regler i sproget: Nogle regler er det nødvendigt at overholde for at vi overhovedet spiller med i sprogspillet, dvs. kommunikerer indhold og deltager i sprogsamfundet; disse regler kan man ikke vælge at lade være med at følge; det er reglerne om det konstante i sproget, det som ikke forandrer sig fra gang til gang vi bruger sproget. Andre regler regulerer inden for de rammer som sættes af det konstante, hvorle-

des man ved brug af sproget klarer sig i den sociale situation som kommunikationen indgår i; det er regler om variationerne i sproget.

Man kan sammenligne de to typer af regler for sprog med to typer af regler for et spil som skak. Der er et vist antal regler for skak som man skal overholde; gør man ikke det, spiller man ikke skak. Det er regler om hvor mange brikker der er, fx 8 bønder på hver side, regler for hvordan de bevæger sig, fx løbere på diagonaler, tårne på rækker og kolonner, og først og fremmest regler om hvad det vil sige at vinde et spil. Disse regler er konstante i alle skakspil, man kan ikke vælge at lade være at følge dem.

Køber man en bog om skak, fylder disse regler imidlertid kun de første syv sider i bogen. Resten handler om hvordan man laver snedige åbninger, fx dronningegambit eller kongeindisk, hvilke strategier man kan vælge, og hvordan man undgår at dumme sig i slutspil. Disse strategiske anvisninger på hvordan man vinder, er ikke regler i den forstand at de skal overholdes. De er nærmest gode råd om hvordan man spiller godt. Og man kan altid vælge mellem forskellige strategier, og finde en der lige passer til ens gemyt og dygtighed. Det er altså regler om variationerne i skakspillene.

- Sprogbygning og sprogbrug

På samme måde med sprogspil. Reglerne om sammenhængen mellem udtryk og indhold som man finder i en ordbog eller en grammatik, er de regler som skal overholdes hvis man overhovedet vil bruge

sproget, reglerne om sprogets bygning. Det er fx regler om at man på dansk ikke har bogstavkombinationen *hts*, om at udtryksstørrelsen *hest* betyder 'et stort dyr med fire ben, manke og hove', og fx ikke 'tørt hostende og næsten uden stemme', det er regler om at der i en sætning der skal have mening, skal være både subjekt og verbum. Og svarende til spillereglerne om hvad det vil sige at vinde, findes der i sproget nogle helt grundlæggende regler om hvad det vil sige at tale sandt, ærligt, relevant og retfærdigt. Disse regler er konstante i alle situationer hvor man bruger sproget.

Der findes så andre vejledninger som, inden for de rammer som sættes af reglerne om det konstante forhold mellem udtryk og indhold i sproget, regulerer hvilke varianter man kan vælge, og hvilken effekt de har på de sociale og psykologiske relationer mellem samtalepartenerne, fx kan valgene signalere venlighed, formalitet eller dominans. Det er strategiske regler om **sprogbrug**, dvs. valg af de mest hensigtsmæssige varianter i sproget.

'Et stort dyr med fire ben, manke og hove' kaldes normalt en *hest*, men hvis man vil give modtagerne en stemning af ædle riddere, og skønne jomfruer på romantiske borge, kan man med fordel kalde det en *ganger*. En sætning på 24 ord signalerer noget helt andet om hvordan afsenderen opfatter sig selv, end 4 korte og klare sætninger der har samme mening; og man signalerer foragt for folk hvis man staver deres navn med lille begyndelsesbogstav.

Det der rettes i stile i skolen er som regel overtrædelser af de strategiske regler om hvordan man signalerer sociale re-

lationer ved sine valg mellem sprogets varianter, og ikke overtrædelse af sprogbygningsreglerne om det konstante forhold mellem udtryk og indhold i sproget. Den der dropper et -r i slutningen af et verbum i nutidsform, som fx skriver: *de kreere den nye mode*, i stedet for *de kreerer den nye mode*, har jo faktisk kommunikeret en umisforståelig anvisning i hvordan læseren kommer fra udtryk til indhold, men har overtrådt en af vejledningerne om hvordan man kommunikerer mest hensigtsmæssigt eller strategisk, dvs. uden at vække anstød.

Regler og bevidsthed

Der er nu det interessante ved sproglige regler, at de fungerer selv om de er ubevidste. Reglerne handler om hvorledes sproglige udtryk bliver til bevidsthed, men reglerne er ikke i sig selv bevidste. Det er helt tydeligt ved sprogbygningsreglerne; alle der kan tale sproget kan alle

sprogbygningsreglerne, men kender dem ikke. Alle kan fx godt høre at man godt kan sige: *Hun gav ham ikke bogen*, men at man ikke kan sige: *Hun gav Søren ikke bogen*. Men hvor mange kender den regel der beskriver eller foreskriver at det er sådan?

De strategiske regler synes at være lidt mere bevidste, bl.a. fordi så meget af modersmålsundervisningen i skolen og andre steder handler om dem. Der er fx mange der kender en regel om at det hedder *Peter og jeg* og ikke *mig og Peter*, eller om at man ikke må bande når man taler med en præst. På den anden side hvor mange er sig bevidst at de ikke bruger ord som *jeg* og *dig* når de taler med helt små børn? De følger her en helt klar sprogbrugsregel, og siger automatisk til deres barn: *Giv den til mor*, i stedet for *Giv den til mig*. Men de ved ofte ikke at de gør det. Så de fleste strategiske regler er også ubevidste for den der bruger dem – og derfor virker de så meget mere effektivt.

Sprogets sociologi

Varianter og valg

Nogle sprogbrugsvarianter synes man ikke at kunne vælge på stedet i den konkrete kommunikationssituation. Jeg tænker her på dialekter, dvs. sprogvarianter karakteristiske for et bestemt geografisk område, sociolekter, dvs. sprogvarianter karakteristiske for en bestemt social gruppe, fx køn, social klasse, arbejdsplads, fag, eller aldersbetinget sprog. Hvis man hele sit liv har sagt */tsivolil/*, */hænsen/* (*Hansen* med samme a-lyd som i ordet *flad*) og */ratl/* for det som staves *ret*, så kan man ikke fra den ene dag til den anden konsekvent vælge en anden sociolekt og sige */tivolil/*, */hansen/* og */retl/*; men over en længere periode kan man godt lære at tale en anden dialekt eller sociolekt. Så på den måde er også dialekter i det lange løb alligevel noget man vælger ud fra en strategi om hvordan man skaber de mest ønskværdige relationer til samtalepartnerne. Og mange mennesker der fx vil gøre karriere, vælger da også at ændre deres dialekt til regionalsprog eller rigsmål.

Mennesker der på denne måde vælger en helt anden sprogform, kan næppe gøre det uden at være bevidst om at de gør det. Det betyder dog ikke nødvendigvis at de altid ved præcis hvad det er der sker. Fx er københavnsk karakteristisk ved flade a'er i nogle sammenhænge, fx */hænsen/*, og det modsatte, meget åbne a'er i andre, fx */ratl/*. Men mange mennesker der faktisk kender de flade a'er, ved ikke i hvilke sammenhænge de findes, og i hvilke de ikke findes.

Valget mellem sproglige varianter har normalt ikke noget at gøre med forholdet mellem udtryk og indhold, men kun

med forholdet mellem afsender og modtager. Det giver samme mening at sige */harnsen/*, */hansen/* og */hænsen/*. Man kan kalde det samme 5 årige individ for *barnet*, *ungen* eller *snothvalpen*. *Du* og *De* kan henvise til samme person, nemlig til den man taler til, og man kan udtrykke den samme sandhed med fire korte klare sætninger, som med en lang og indviklet sætning på 20 ord.

Alle disse valg foretages altid – hvad enten de er bevidste eller ej – af strategiske grunde, dvs. taleren instruerer ved udtrykket ikke blot tilhørerne om hvad indhold de skal tænke på, men får samtidig skabt et bestemt forhold mellem afsender og modtager. Den der vælger at sige *De*, får en anden relation end den der vælger at sige *du*. Den der kalder moderens højt elskede lille barn for en *snothvalp*, kommer til at stå i en anden relation til moderen, end den der kalder hendes snothvalp for et *barn*. Den der siger */harnsen/*, ved at hun røber noget om sin egen baggrund, samtidig med at hun henviser til en bestemt person. Således handler sprogbygningsreglerne om sammenhængen i sprogbrugerens bevidsthed mellem udtryk og indhold, mens valget af varianter drejer sig om forholdet i kommunikationssituationen mellem afsender og modtager.

Sociolingvistik

Sprogvidenskab, eller lingvistik, handler både om sprogets bygning og om valget af sproglige strategier. De discipliner der handler om sprogbygning hedder lydlære

(fonetik), orddannelseslære (morfologi), ordføjningslære (syntaks), indholdslære (semantik) og læren om sprogfunktionerne (pragmatik). De discipliner der handler om sprogvariationerne kaldes stilistik, dialektlære (dialektologi), sproghistorie, og sprogsociologi (sociolingvistik). Dette hæfte handler om hvorledes man kan beskrive de socialt betingede sproglige variationer og deres effekt på de sociale relationer, det handler altså om sociolingvistik.

Videnskaben om sprogets bygning er en teoretisk videnskab; man prøver at formulere og forklare de lovmæssigheder i sprogbygningen som vi alle ubevidst følger, og som man ser sporene af i hver eneste sætning.

Videnskaberne om de sproglige variationer er alle empiriske videnskaber; man må altså undersøge hvordan sproget varierer, hvilke grupper af befolkningen der bruger hvilke varianter og med hvilken effekt. Det kan man kun ved at gå ud med en båndoptager og undersøge empirisk hvordan de faktisk taler. For ikke alle sprogbrugere vælger de samme strategier, og de foretager ikke de samme valg. Sociolingvistik indebærer altså at man går ud og undersøger hvorledes folk vælger mellem sprogets varianter. Man kan ikke vide det før man har undersøgt det. Dette hæfte handler om hvorledes man kan gå ud og lave en empirisk undersøgelse af hvorledes folk faktisk taler og hvordan man undersøger hvilke strategier der styrer deres valg. Derfor har hæftet undertitlen: Samlesættet den lille sociolingvist.

Formalitet

Der forekommer betydelig mere variation i folks talesprog end i deres skriftsprog – først og fremmest fordi skriftsprog først læres i skolen og på højere læreanstalter, og derfor ensrettes efter normerne, mens talesproget lever helt uafhængigt af undervisningsinstitutionerne og normeringen. Men også fordi talesprog er spontant, flygtigt, og indgår i samspil med andre kommunikationskanaler; mens skriftsprog er planlagt, bevares og skal fungere uafhængigt af den situation hvori det produceres.

Vil man undersøge sproglige variationer, kan det altså betale sig at undersøge talesprog. Og det gør man ved at optage folks tale med en lydbåndoptager, eller hvis man har mulighed for det, med en videobåndoptager.

Før man går i gang med at optage hvordan folk snakker, er det klogt at gøre sig klart hvad det er man gerne vil have med hjem i kassen. Man kan generelt sige at folk indretter deres valg af varianter efter hvilken situation der er tale om. Man kan skelne mellem mere **formelle** situationer, med flere samtalepartnere, mere offentlighed, flere magtforhold mellem deltagerne, mindre kendskab hos deltagerne til hinanden, flere udefra stillede opgaver som skal løses inden for formelle tidsrammer – og mere **uformelle** situationer med færre samtalepartnere, mere private relationer, solidaritet og fortrolighed mellem deltagerne, færre udefra stillede opgaver og tidsrammer.

Det er nok klogt, hvis man vil undersøge hvilke sproglige strategier folk vælger, at optage de samme mennesker i to forskellige situationer, en formel og en uformel. Så kan man se om folk i det hele taget vælger; altså om der er forskel på fx hvor lange sætninger de bruger i den ene situation og i den anden.

Sociale grupper

Forskellige mennesker kan vælge forskellige strategier i de samme situationer. Hvis situationen er meget formel, kan nogen vælge at tie stille for ikke at dumme sig, mens andre måske netop mener at de får mere magt hvis de straks tager ordet og siger en masse.

Det ville være interessant at undersøge hvilke af disse strategiske valg der er helt individuelle, og hvilke der hænger sammen med de sociale roller som samfundet tildeler os. Det er således for den der vil beskrive sprogforholdene bedre at sige noget mere generelt end noget mere specielt. Det er mere interessant at finde ud af at alle der er født før 1940 udtaler æ på én måde, mens alle der er født efter 1940 udtaler det på en anden måde, end at finde ud af at Ulla udtaler det på én måde, og Søren på en anden.

Hvis man gerne vil generalisere kan det betale sig at optage grupper af mennesker som man på forhånd antager vælger de samme sproglige strategier i de samme kommunikationssituationer. Man kan fx optage en gruppe ældre mennesker og en gruppe yngre, en gruppe kvinder og en gruppe mænd, en gruppe fra landet og en gruppe fra byen, eller en gruppe fra højere

sociale lag og en gruppe fra lavere sociale lag. Men man skal vælge hvilken generalisering man er interesseret i, for hvis man vælger dem alle på en gang bliver antallet af forskellige grupper meget stort og antallet af medlemmer i hver enkelt gruppe meget lille, fx er antallet af medlemmer i gruppen af ældre arbejderkvinder fra landet, så lille at man ikke har nok materiale til at kunne sige noget der gælder for alle i samme gruppe.

Man må altså vælge om man vil undersøge geografiske forhold, alder, køn eller sociale forhold. Man kan undersøge sproget hos folk fra landet og byen ved at lave interview med to fodboldhold. Man kan undersøge forskelle på ældres og yngres sprog ved at lave optagelser på plejehjem og på ungdomsskoler, man kan undersøge om der er forskel på pigers og drenges sprog ved at optage i børnehaver, eller man kan undersøge de forskellige sociale klassers sprog ved at lave interview med fagforeningsledere og erhvervsledere.

Endelig bør man være opmærksom på at man kun må optage folks samtaler med deres udtrykkelige samtykke. Det er ikke tilladt at gå rundt og optage folk i smug. Det betyder at folk også kan nægte at få optaget deres private samtaler.

Det kan til gengæld være svært ved offentlige møder, hvor man som regel gerne må optage, at få alle de oplysninger om de talendes alder og sociale tilhørsforhold som man har brug for.

Derfor har jeg valgt i dette hæfte kun at beskrive et eksempel på én undersøgelse, nemlig hvorledes skoleklassen kan lave en undersøgelse af forskellen på sproglige strategier hos pigerne og dren-

gene i klassen selv. Klassen kan optage to forskellige situationer, en mere formel med en diskussion i hele klassen, evt. med forberedte oplæg, og en mere uformel, fx samtalen i de grupper der nu finder sammen i en pause.

Så har man materiale der honorerer alle de krav som er omtalt ovenfor. Man har tale fra to situationer som er helt for-

skellige, man har tale fra to grupper af mennesker som i høj grad er defineret ved deres roller; og man har alle de oplysninger om talerne som man ønsker. Hvis man så optager over flere dage, og kun bruger de sidste optagelser, er der også håb om at deltagerne glemmer mikrofonen og folder sig mere naturligt ud.

Metode

Om at skrive ud

Når man har fået sine optagelser på bånd, kan det betale sig at lytte båndene igennem for at se om der er noget interessant eller noget som man bedst kan undersøge ved at lytte. Men man slipper nok ikke under nogen omstændigheder for at skrive båndene ud, dvs. skrive ned præcist hvad der er optaget på båndene, så man kan tælle; mange sprogbrugsvariationer består nemlig i hyppigere eller sjældnere valg af bestemte former eller konstruktioner, og denne hyppighed kan man ikke lytte sig til, den kan man kun tælle sig til hvis man har ordene skrevet ned.

Men det at skrive ud betyder også den halve analyse. Man må nemlig tage stilling til hvordan konkrete fænomener skal tolkes, og man tvinges til at lytte efter mange ting som man ellers ikke havde været opmærksom på.

Jeg vil her give nogle korte instruktioner i hvorledes man kan udskrive efter bånd. Det er ikke den eneste mulige måde, men den er både nyttig og overkommelig, og den følger **dansk standard 1**, men ikke **dansk standard 2** fra Kirsten Gregersen, udg.: *Dansk standard for udskrifter og registrering af talesprog*, Odense 1987.

1. Enhver replik anføres med linjetæller, med et bogstav der betegner personen der taler, og et kolon inden det første ord, der normalt er med stort bogstav, fx:

- 1.1 A: Kommer du i morgen?
B: Nej.

2. Brug almindelig retskrivning. Man skriver fx *at selv* om det udtales præcist som *og*.

3. Brug punktum, kolon, udråbstegn og spørgsmålstegn som sædvanligt.

4. Brug pausekomma. Komma og parentes markerer hvor der holdes pause, skiftes taletempo og toneleje. Der er altså normalt ikke komma foran *at*-sætninger, mens der ofte kan være komma midt inde i sætninger, især ved sproglige selvrettelser, fx: *Men i øvrigt (jeg mener), du kan da ikke, altså, hvad er meningen?*

5. Hvis en replik grammatisk og med hensyn til intonation ikke er afsluttet, anføres den uden punktum eller andre afslutningstegn. En replik der er en grammatisk og intonationsmæssig fortsættelse af en tidligere replik, begyndes med lille bogstav, fx:

- 1.1 A: Så sagde han alligevel
B: Gjorde han virkelig?
A: at der ikke var noget.

6. Korte pauser markeres med tankestreger, således at udstrækningen på papiret svarer til udstrækningen i tid. Lange pauser kan markeres med (p) eller (p 12 sek).

7. Uforståelige ord markeres med tilsvarende antal: (ufufufuf) (for: uforståelig).

8. Husk alle småord og udbrud; de skrives som de lyder (og følger altså ikke 2.): øh, øøøøh, hmmm, ihja, mjohh.
9. Stærktryk på ikke forudsigelige steder markeres med apostrof før den trykstærke stavelse: *Jeg så 'dig!*
10. Når to samtalepartnere taler samtidig over længere tid, vises dette i udskriften ved at linjerne skydes sammen,

således at det fremgår hvad der siges samtidig med hvad:

1. 1 A: Jeg har ikke set ham længe.
B: Nå.
A: Men så pludselig i fredags
så jeg ham stå inde på
1. 5 B: Nej det kan da ikke være
A: Hovedbanen.
B: sandt, det gjorde jeg også.

En udskrift

- Her følger så et eksempel på en båndudskrift hvor disse konventioner er brugt
1. 1 LA: Og den næste. Værsgod!
- HH: Ja godaften. Mit navn er Henrik Hjortdal. – – – Jeg vil – Ja!
LA: Henrik Hjortdal!
1. 5 HH: Jeg vil spørge Thomas Nielsen om: nu havde man et repræsentantskabsmøde i går i LO, og der satte man et krav op der hedder tryghed æh – i ansættelsen, og jeg synes
TN: Ja!
1. 10 HH: at-æh, når man stiller sådan et krav op i en situation med – over hundrede tusinde arbejdsløse, som går rundt uden arbejde, så synes jeg altså at man burde have stillet nogle andre krav op (æh-det er selvfølgelig de tillidsfolk der er på det møde der afgør 'det) men jeg synes at-æh man burde at-æh gøre sig klart at man kan ikke afskaffe arbejdsløsheden, æh i det her samfund med alle de kriser der kommer, og i stedet for burde
1. 15 man så stille nogle politiske krav op – al den stund at fagbevægelsen – bliver draget mere ind i politik, gennem at de skal udføre politikernes ordrer om at – overholde de her forskellige indkomstrammer som udelukkende rammer den
LA: Hmm! TN: Mm!
1. 20 HH: arbejdende befolkning, og derfor synes jeg at æh man i stedet
TN: Ja!
1. 25 HH: for have stillet nogle politiske krav, 'om at dette her samfund ændres fra grunden. Jeg vil godt spørge Thomas Nielsen hvad han mener med tryghed i ansættelsen og om at stille sådan et krav op hvor hundrede tusinde mennesker er uden ansættelse.
1. 30 TN: Nu er der jo-æh forskel på – æh 'hvor man skal stille sine krav og hvem man skal stille sine krav over'for. Og-æh der er vi nu i den situation, at vi står over for en forhandling med arbejds'giverne.

Det er faktisk **meget** svært at skrive uden efter et bånd. Fuldstændig ubevidst overhører man de stammende opstarter, de mange *øher* og man flytter også om på ordene så de bliver korrekt skriftsprog, hvis man ikke koncentrerer sig voldsomt om at overføre det der siges, præcist til papir. Se fx fra linje 12 hvor der står: *men jeg synes at-æh man burde at-æh gøre sig*. Det er her uforståeligt hvad det andet *at* gør godt for, og derfor er man tilbøjelig til at udelade det i udskriften. Men netop sådan et overflødigt *at* siger meget om de strategiske valg taleren har truffet, så det er vigtigt at tage det med.

Talesprogsgrammatik

De grammatiske sprogbygningsregler folk følger når de taler, er ganske simpelt ikke de samme som de regler de følger når de skriver. Det er på sin vis to forskellige sprog: talesproget og skriftsproget. Fx overholder de fleste mennesker i skriftsproget den regel (og hvis de ikke gør det får de fejl i skolestilene) at ledsætninger som indledes med *at* eller andre konjunktioner, har *ikke* og andre adverbier før det finitte verbum, mens andre sætninger har *ikke* efter det finitte verbum. Denne regel synes slet ikke at gælde i mange menneskers talesprog, fx *men jeg synes at-æh man burde at-æh gøre sig klart at man kan ikke afskaffe arbejdsløsheden, æh i det her*.

Man kan heller ikke i skriftsprog gentage en sætning som led i sig selv, men det sker her: *Og jeg synes at-æh, når man stiller sådan et krav op i en situation med – over hundrede tusinde arbejdsløse, som går rundt uden arbejde, så synes jeg altså at ...* Det er

almindeligt i talesprog.

Desværre findes der endnu ikke gode beskrivelser af talesprogsgrammatikken; man må nøjes med at beskrive det som ikke-korrekt skriftsprog, men det er ikke en god beskrivelse; ingen føler eksemplerne ovenfor som sprogfejl eller som ukorrekt sprog når de hører det sagt i en naturlig situation.

Men ligegyldigt hvordan man beskriver det; det er et sprogligt valg talerne har truffet hvadenten de taler i talesprogsgrammatik, eller i skriftsprogsgrammatik. Der er jo også folk der vælger at bruge en masse energi på i tale kun at bruge de grammatiske former som også er acceptable på skrift. Og det kan være interessant at undersøge hvem der gør det, og hvorfor de gør det.

Optælling af sproglige variable

Der er næsten ingen grænser for hvad man kan tælle op. For at få overblik over det kan man dele mulighederne op: man kan undersøge varianter i **udtalen**, altså hvem der siger */harnsen/*, hvem der siger */hansen/* og hvem der siger */hænsen/* og hvor mange gange i hvilke situationer. Man kan også undersøge **grammatiske** varianter, altså fx hvem der bruger lange og indviklede sætninger og hvem der bruger korte og simple sætninger. Og endelig kan man undersøge **samspillet** mellem dem der taler sammen, hvem taler mest, hvem afbryder hvem, hvem sørger for resultater og hvem sørger for at det hele glider i gruppearbejdet. Det kan man kalde varianter i **interaktionsformerne**.

Man kan stille tre krav til de sproglige variationer som man vælger at undersøge: de skal være relevante, reelle og til at tælle pålideligt.

Man kunne fx finde på at tælle hvor mange procent af de ord en person brugte der var substantiver (navneord) og hvor mange der var verber (udsagnsord). Så kunne man måske få nogle forskelle på forskellige grupper med hensyn til den procentvise fordeling af ordklasserne. Men antag nu at man faktisk fandt en forskel, fx at piger brugte flere verber og drenge flere substantiver. Hvad skulle man så med den viden? Ville den sige noget om hvordan drenge og piger prøver at klare sig igennem de forhold de har med hinanden i samtalerne?

Det er svært at se hvad en sådan oplysning skulle bruges til. Omvendt er det klart hvad det betyder hvis det er rigtigt at drenge afbryder mere end piger. Det er let at se hvorfor de gør det og hvad de opnår ved det. Og det er let at se at det kan have noget med kønsroller at gøre, noget om hvordan man får indflydelse og magt.

Jeg vil sige at ordklasserne ikke er så **relevante** for en undersøgelse af sproglige strategier hos drenge og piger som afbrydelserne er. Og man skal altid kun tælle det op som man synes er relevant.

Man kunne tænke sig at man talte op hvor mange spørgesætninger den ene person ytrede og sammenlignede med hvor mange spørgesætninger den anden

ytrede. Dette ville ikke være noget reelt træk ved deres sprogbrug, for hvis den ene person siger tre gange så meget som den anden er det jo ikke mærkeligt hvis der også er tre gange så mange spørgesætninger. Man skal sørge for kun at arbejde med reelle træk. Løsningen i dette tilfælde er selvfølgelig at undersøge den procentvise andel af spørgesætninger i forhold til alle sætningerne.

Endelig skal optællingen af et givet træk være **pålidelig**. Hvis to personer tæller et træk op i den samme udskrift, skal de nå til samme resultat. Dvs. trækket skal være så præcist defineret at optælleren ikke kommer i tvivl om hvorvidt noget i udskriften falder ind under fænomenet eller ej.

Det er fx ret sandsynligt at hvis man bare beslutter sig for at tælle antallet af ord som de forskellige personer ytrer, vil de forskellige tællere nå til forskellige resultater. Man skal først være helt enige om hvad et ord er. Prøver man at tælle mindre konkrete ting som hvem der samarbejder, og hvem der saboterer det gruppearbejde som man har optaget, eller hvem der er resultatorienterede, og hvem procesorienterede, er det endnu mere nødvendigt at lave præcise definitioner af det der skal tælles. Ellers er det helt sikkert at to optællere ikke kommer til samme resultat. For det kræver meget fortolkning af udskriften at finde ud af hvem der er resultatorienteret og hvem ikke.

Kønssprog

Snakkesalighed

I det følgende vil jeg referere resultater fra den temmelig omfattende forskning om hvordan kvinder og mænd kommunikerer, og drenge og piger optræder i klasseværelset. Jeg vil især trække på tre forskellige værker: Eakins/Eakins: *Sex differences in human communication*, Boston, 1978, Harriet Bjerrum Nielsen og Kirsten Larsen: *Piger og drenge i klasseoffentligheden*, Pædagogisk forskningsinstitut, Universitetet i Oslo, 1985, og Ole Tøgeby: *Kvinder siger selvfølgelig mest – sagde manden. Om*

sprog hos kvinder og mænd, arbejdere og mellem-lag, København 1985 (og det er fra denne sidste bog jeg har taget det undersøgelsesresultat som anføres i det første afsnit om afbrydelser).

Først vil jeg omtale det som man kan kalde **snakkesalighed**. Der findes mange teorier og fordomme om hvem der snakker mest. Mange vittigheder handler om at kvinder skvadrer i det uendelige i telefon, og det er underforstået at det er tom snak det hele. På den anden side er det jo

Der er en tendens til at mænd og drenge taler mere, mens kvinder og piger lytter mere.

oplagt for enhver at mænd siger mere i massemedierne end kvinder gør. Det kommer i alle tilfælde an på hvilke situationer man undersøger. De fleste videnskabelige undersøgelser peger på at mænd taler mest i de situationer som bliver undersøgt, fx møder eller almindelig dagligdags samtale. I 1. og 3. klasse i slutningen af 1970'erne har Nielsen og Larsen fundet at drengene talte fire gange så meget som pigerne.

Nu er det forholdsvis let og sikkert med de båndudskrifter klassen har lavet, at undersøge hvem der har snakket mest. Man kan tælle antallet af replikker som hver person har i løbet af fx en lektion. Man kan også tælle antallet af ord hver person ytrer i en lektion. Eller man kan med et stopur måle hvor længe hver person har ordet.

Hvis der ikke er lige mange piger og drenge i klassen må man regne ud hvor lang tid en gennemsnitlig dreng har ordet og hvor lang tid en gennemsnitlig pige har ordet.

Man skal ved sådanne optællinger være opmærksom på at alle de personer man sammenligner har den samme rolle. Hvis den ene af fire fx er referent i et gruppearbejde, kunne det være grunden til mindre deltagelse i samtalen, og hvis en anden er formand eller forkvinde, kunne det være grunden til mere deltagelse i samtalen.

Man kunne jo godt tænke sig at folk der taler meget i mere formelle og offentlige situationer, taler mindre i mere private og uformelle situationer. Og man kunne også tænke sig at det kom an på tilhørerne hvor lang tid folk talte. Alt dette kan undersøges – hvis man på forhånd

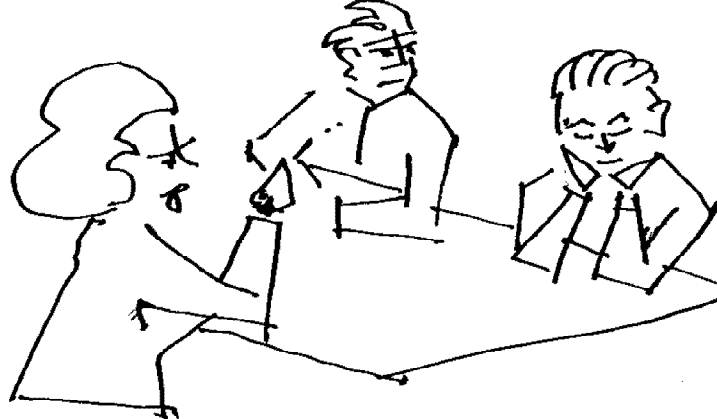
sørger for at optage situationer hvor sådanne forhold er kontrolleret. På næste side ses endnu et resultat fra kønssprogsforskningen: Mænd får normalt mere positive reaktioner på at argumentere end kvinder gør.

Man ser at hvis interaktionen optages på video, kan man ikke blot undersøge hvad taleren siger, men også samtidig hvad tilhørerne foretager sig. Men det kræver at man sætter sig ind i teorier om kropssprog.

Men folks reaktion kan nu også undersøges med en båndoptager. Det er jo nemlig almindeligt at tilhørere i samtaler med få personer siger *ja* og *nej* på de rigtige steder. Hvis udskriften er god, er alle disse *ja'*er og *nej'*er blevet skrevet ned. Og så er det en let sag at undersøge hvor meget positiv reaktion, feed back som det hedder, drengene og pigerne modtager. Det kan også være interessant, hvis det er en almindelig undervisningstime der optages, at se hvor meget læreren svarer drengene og pigerne.

Sproglig kompleksitet

Det er en udbredt opfattelse at mere kompliceret og dybsindigt indhold hører hjemme i længere og mere komplekse sætninger. Det hænger sammen med kejserens-nye-klæder-effekten: når sproget er så snørklet at man ikke kan forstå hvad meningen er, skal man nok lade være med at sige det, for de andre tilhørere kunne jo tro at man var dum. Og på den måde kan folk der taler dårligt, komme til at virke kloge fordi de ikke modsiges.

Mænd får normalt mere positive reaktioner på at argumentere end kvinder gør.

Det er også en udbredt forestilling at folk der tilhører de herskende klasser har et større og bedre sprog end dem der tilhører de udnyttede klasser. Arbejderen kan 500 ord, arbejdsgiveren kan 5000 ord, det er derfor han er arbejdsgiver.

Men der findes også videnskabelige undersøgelser der synes at bekræfte disse forestillinger om overensstemmelse mellem komplekse sætninger, dybsindig tænkning og social klasse: *Basil Bernsteins Kodeteori. Et udvalg af hans artikler om sprog, socialisering og kontrol*, redigeret og med indledning af Jan Enggaard og Kirsten Poulsen, København 1974.

Bernsteins teorier går ud på at der er overensstemmelse mellem hvilken social klasse folk hører til, hvordan de organiserer deres familieliv, hvordan de tænker, og hvilke sproglige varianter de vælger.

I arbejderklassen organiserer man familielivet efter medlemmernes positioner eller roller, og ikke efter deres individuelle egenskaber, man tænker ikke alment og generelt, men specielt for situationen, og man bruger den såkaldte »restringerede«

(begrænsede) kode med færre ledsætninger, flere beskrivende adjektiver (tillægsord) og forstærkende adverbialer (biled), færre konjunktioner (bindeord) og flere præpositioner (forholdsord).

I modsætning hertil har middelklassen individorienterede familier, almen og situationsuafhængig tænkning, og såkaldt »elaboreret« (udarbejdet) kode med flere ledsætninger, flere vurderende adjektiver, flere konjunktioner og færre præpositioner.

Klassen eller holdet kan læse den første af artiklerne i Bernsteins bog, og undersøge om hans teorier er holdbare. Først må man overveje om de variable han tæller er relevante, reelle og pålidelige at tælle op. Dernæst kan man undersøge om der er den sammenhæng mellem social klasse, familieliv, tænkning og sprog hos eleverne i klassen, som Bernstein påstår.

I den udskrift som klassen har lavet er der en vis mulighed for at undersøge om drengene eller pigerne taler mest komplekst. Man kan undersøge følgende: hvor mange ord har de pr. helsætning (det forudsætter selvfølgelig præcise definitio-

ner af hvad en helsætning er). Man kan undersøge hvor mange ord der sættes i helsætningens fundament, dvs. før det finitte verbum. Man kan undersøge hvor mange ledsætninger de har pr. helsætning.

Det er imidlertid langt fra klart om man dermed også undersøger om folk udtrykker fornuftige tanker, eller om de tænker alment eller specielt for situationen. Det eneste reelle forhold man kan have fundet, er dette at nogle vælger at tale mere alment, mens andre måske vælger at tale mere specielt. Det siger jo ikke noget om deres tanker.

Man kan måske undersøge om de vil argumentere alment eller specielt, ved at tælle hvor mange argumentationsmarkører, som fx *derfor, fordi, eftersom, hvis ... så, altså*, personerne benytter.

Man kan også tælle – som Bernstein gjorde – hvor mange såkaldte deiktiske størrelser personerne benytter i forhold til fx antallet af ord. Deiktiske størrelser er ord som *jeg, mig, du, dig, vi, jer, her, der, nu, om lidt*, som kun har mening i forhold til kommunikationssituationen. Det viser sig at nogle mennesker viger tilbage fra at bruge sådanne størrelser i mere formelle situationer (fx når de kalder sig selv *undertegnede*, eller siger: *i indeværende år*). Så man kan godt tænke sig at det også ville give forskel på drenge og piger i klassen.

Men det er meget problematisk at tolke det, som Bernstein har gjort, som tegn på at nogle tænker alment, og andre egocentreret. Det behøver egentlig kun at have med det formelle og det uformelle at gøre. Nogle mennesker mener at der findes en takt og tone regel om at man ikke

må være 'personlig' i mere formelle og offentlige situationer.

Det er i det hele taget ret usandsynligt at man ved at undersøge de sproglige variationer skulle kunne sige noget om hvad folk tænker. De sproglige variationer har netop ikke noget at gøre med forholdet mellem udtryk og indhold, men kun med forholdet mellem afsender og modtager. Ved at vælge bestemte sproglige varianter får man ikke sagt noget andet end hvis man havde valgt andre varianter, men man får signaleret andre forhold til den man taler med. Man får signaleret hvordan man opfatter sig selv og hvordan man opfatter den anden, og hvordan man opfatter det indbyrdes forhold.

Man kan godt forestille sig at folk taler i mere komplekse grammatiske konstruktioner end de selv har lyst til, og end de kan klare – fordi de tror at de skal tale i lange og indviklede sætninger hvis de ikke skal virke dumme eller naive. Sproglig kompleksitet kan således bruges af dem der ikke tænker dybere tanker – men som gerne vil virke som om de tænker dybere tanker.)

De undersøgelser der findes, viser at piger i skolen brugte et mere formelt og korrekt sprog end drengene, men at drengene brugte mere kompleks sætningsbygning og lavede flere (skriftsprogs-)grammatiske fejl i talesproget. Undersøg om det også gælder for det indsamlede materiale! Og prøv at diskutere hvordan man kan forklare de fundne resultater.

Min forklaring på de resultater der kan læses i de eksisterende undersøgelser, hænger sammen med tanken om strategi, som vil blive beskrevet i sidste kapitel.

Afbrydelser II

Resultatet fra undersøgelsen om hvem der afbryder mest, skal kort kommenteres her. Det er nemlig ikke lige til at definere hvad en afbrydelse er, så problemet er hvordan man kun tæller reelle fænomener på pålidelig måde. Ikke blot skal to tale samtidig, men det må også være klart for begge parter at den ene har ret til at tale, mens den anden ikke har det.

Normalt er der ikke noget problem når ordet skifter. Alle kender de grundlæggende regler for tur-tagning, som det kan kaldes. Den gode lytter følger nøje med i hvad taleren siger, og beregner bl.a. hvornår den syntaktiske konstruktion som taleren er midt i, vil være slut således at der kan skiftes taler. Dette punkt kan kaldes et grammatisk skiftepunkt. I god tid før dette punkt, begynder den næste taler så at forberede sin replik (trækker vejret og vælger de første ord), således at den næste taler kantage ordet få tiendedele af et sekund efter at den foregående taler er holdt op.

Denne evne til at beregne det grammatiske skiftepunkt viser sig også tydeligt i det forhold at alle kan sætte *ja* og *nej* ind på nøjagtigt (på tiendedel sekund) de rigtige steder, se udskriften med Thomas Nielsen side 16, linje 6ff:

HH: krav op der hedder tryghed æh-i
ansættelsen, og jeg synes
TN: Ja!

Et andet tegn på at alle folk kan dette, er det eksempel hvor svaret kommer senere end det rette tidspunkt i linje 4-5. Det bevirker at taleren bliver hylet helt ud af

det, og har altså samme effekt som en afbrydelse, skønt det nærmest er det modsatte:

- 1.1 LA: Og den næste. Værsgod!
HH: Ja godaften. Mit navn er
Henrik Hjortdal. — — —
Jeg vil — Ja!
LA: Henrik Hjortdal!
HH: Jeg vil spørge Thomas Nielsen
om: Nu havde man et

Man kan her lægge mærke til at LA svarer, men for sent, og derfor får HH til at stoppe op og begynde forfra.

Det må høre med til definitionen på en afbrydelse 1) at den næste taler begynder sin tale et sted der ikke er et grammatisk skiftepunkt, og 2) at taleren bringes til at afslutte sin tale før et grammatisk skiftepunkt.

- 1.1 I: Men du mindes altså ikke at hun
altid stod og hjalp til med vask
— med opvasken mens
M: — I andre
Nej, jeg vil
altså, jeg kan da erindre

Hvis to talere efter en kortere pause i den ene talers grammatiske skiftepunkt begynder samtidig, kaldes det **samtidig talestart**:

- 1.1 I: Der er nogen der tager den
slags problemer op til diskus-
sion, altså der er det at det er
M: Du mener altså at der er
I: sat på spidsen
1.5 M: en generationsforskel i ...

Man kan kalde det **parallel tale** hvis den næste taler begynder at tale uden for talerens skiftepunkt, men uden at taleren holder op før skiftepunktet er nået:

1. 25 krav op hvor hund-
 rede tusinde mennesker er
 uden ansættelse.
TN: Nu er der jo-æh
HH: forskel på – æh 'hvor man skal
 stille

Og endelig kan man definere **indbrydelse** som afbrydelse eller parallel tale hvor det er næsttaleren og ikke taleren der først holder op, herunder falder også ja og nej på de forkerte steder:

- HH: skal udføre politikernes
 ordrer om at – overholde de
 her forskellige indkomstram-
TN: Hmm!
HH: mer som udelukkende ram-
 mer den arbejdende befolk-
TN: Mm!
1. 20 HH: ning, og derfor synes jeg at
 æh man i stedet

I dette sidste tilfælde er det tydeligt at de to *Hmm* og *Mm* på de forkerte tidspunkter er forsøg på at få HH til at holde op med at tale.

Man ser af dette eksempel på definitioner af afbrydelser, at man, hvis man prøver at definere fænomenerne så de er reelle og pålidelige at tælle op, også automatisk får mere relevante kategorier. Det er jo nemlig således at samtidig talestart ikke har nær den samme effekt på relationerne mellem samtalepartnerne som indbrydelser og parallel tale, som igen ikke har samme effekt som afbrydelser.

Proces- og målorientering

Det er en kendt sag at der i gruppearbejde er mindst to typer af deltagere: der er dem der hele tiden arbejder på at nå målet for arbejdet, som prøver at få skrevet noget ned, få taget beslutninger, som måske indirekte prøver at dominere, men som aldrig taler om dominans. Og så er der de andre som måske ikke er så interesserede i løsningen af opgaven, men som er meget opmærksomme på hvordan folk har det med hinanden mens tiden går, som både indirekte prøver at påvirke organiseringen af arbejdet, og som direkte gør opmærksom på forhold der er uheldige for deltagerne i arbejdet.

Selvfølgelig er der også nogen der kan det hele, og nogen der dropper ud af alt. Men der er en tendens til arbejdsdeling, således at hvis den ene er målsøgende, bliver den anden procespasser for at få balance i det. Og det interessante er nu om det især er drengene der påtager sig rollerne som målsøgere, og pigerne der vælger rollerne som procespassere. Hidtidige udenlandske undersøgelser har vist at det var sådan. En udmærket indføring i interaktionsanalyse er Anne Marie Heltoft og Kirsten Paaby: *Tampen brænder. En analyse af undervisning som samtale*, Hans Reitzel 1978.

Det er meget svært at definere sproglige variable som er reelle og pålidelige på dette felt. Men her er et par forslag: Man kan prøve at skelne mellem talerens konstateringer af hvorledes sagen forholder sig, og talerens vurderinger af hvad hun eller han synes om sagen, altså mellem konstateringer og vurderinger (udtryk for følelser). Konstateringer er sproghandlin-

ger hvis sandhed kan diskuteres; sandheden af vurderinger kan ikke afgøres ved argumentation, for de er udtryk for tale-rens subjektive vurdering eller følelse.

Man kan også prøve at bruge en sproglig test til at se om en almindelig fremsættende sætning (altså ikke spørgsmål eller bydeform) er en vurdering eller en konstatering: hvis man efter en ytring kan tilføje: ... *synes jeg* er det en vurdering; hvis man ikke kan, men i stedet kan bruge: ... *ved jeg*, ... *tror jeg* eller ... *ser jeg*, er det en konstatering. Man kan fx ikke sige: *Mit navn er Henrik Hjortdal, synes jeg*, men godt *Mit navn er Henrik Hjortdal ved jeg*; det er altså en konstatering. Omvendt med: *Man burde stille nogle andre krav op, synes jeg* men ikke så godt, i hvert fald ikke med samme betydning: *Man burde stille nogle andre krav op, ved jeg*.

Man kan også prøve at tælle op hvem der stiller 'procedureforslag', dvs. hvem der ikke taler om emnet for gruppearbejdet, men taler om organiseringen af arbejdet.

Man kan undersøge hvem der får rollerne som gruppeleder og gruppesekre-

tær – hvis de udtrykkeligt udnævnes. Eller kan man tælle op hvem der udfører det arbejde som hører til rollerne; altså hvem formulerer gruppens arbejdsplan og beslutninger, hvem tager referat?

Man kan undersøge hvem der stiller spørgsmål, hvem der svarer på spørgsmål, hvem der bruger bydeformer og regulerer andre deltageres arbejde, og hvem der ikke gør. Man kan undersøge hvem der oftest kommer med *ja* og *nej* på de rigtige steder, og hvem der slet ikke bruger den slags. Man kan hvis man har video, undersøge hvem der er opmærksomme og støtter de andre, og hvem der er uopmærksomme og nærmest saboterer arbejdet.

Disse sidste variable er forholdsvis upræcist defineret. Det betyder ikke at man lige kan gå hen og tælle op, men at man selv må lave de præcise definitioner på træk der både er relevante, reelle og pålidelige. Det betyder også at man godt kan finde på andet at tælle op, hvis man finder det mere relevant for det som man undersøger.

Kønsroller

Sproglig strategi

Hvis man ser på de forskellige sproglige varianter som én person bruger i én situation, må der gælde det 1) at de alle mere eller mindre bevidst er valgt, og 2) at de må være valgt for at opnå det samme formål, eller i hvert fald mål som hænger sammen. Man kan altså ikke tænke sig at samme person i samme situation vælger at afbryde meget for at dominere og få kontrol over situationen, og samtidig vælger at tale meget kort for ikke at dominere for meget.

Det at være en person er at have en følelse af at alt hvad man gør og oplever har et fælles centrum, som er ens bevidsthed. Således er alt også styret af samme hensigt. Derfor må sociolingvisten prøve på at beskrive sammenhængen i de valg som undersøgelsen viser at folk foretager.

Sammenhængende formål kan kaldes folks sproglige strategi; den har ikke noget at gøre med hvad de ønsker at kommunikere med sproget, den har noget at gøre med hvilke relationer de ved valg af sproglige varianter ønsker at skabe – ikke nødvendigvis fuldt bevidst. Sociolingvistens arbejde består altså i at finde ud af hvilke relationer der signaleres af de valg af varianter som folk foretager.

Jeg vil her give en beskrivelse af de samlende strategier som jeg i min egen undersøgelse fra slutningen af 1970'erne fandt hos de fire grupper af københavnere som nævnes i afsnit 1. Jeg fandt at mellemlagsmændene havde den strategi med valget af sproglige variable at dominere situationen og præstere noget som den anden måtte anerkende. De var altså dominerende og ambitiøse.

De brugte lange fundamenter, lange sætninger, mange ledsætninger, de talte mere og de afbrød mere, og de brugte næsten ingen vurderinger – heller ikke i situationer hvor det havde været det naturlige.

Mellemlagskvinderne udmærkede sig ved at være pæne og autoritetstro; de hverken afbrød eller blev afbrudt, de havde færrest grammatisk ukorrekte sætninger, færrest sætningsadverbialer, færrest situationsafhængige ord (*jeg, dig*).

Arbejdermændene valgte den strategi at være uformelle og trodsige. De havde flest grammatiske fejl, flest situationsafhængige sætninger, flest sætningsadverbialer, flest vurderinger; de havde flest udråbsord og påhængs-ikke'er, men de blev også afbrudt mest. Arbejdermændene var altså også usikre på situationen.

Endelig adskilte arbejderkvinderne sig fra de andre ved ikke at adskille sig fra det totale gennemsnit på nogen af de variable som blev talt op; de udmærkede sig altså ved at være gennemsnitlige og derfor usynlige.

Optagelserne til denne undersøgelse blev foretaget ved at en fremmed person kom hjem hos folk og lavede et interview med dem om kønsroller, og bad dem genfortælle hvad de så på en tegneserie hvor teksten var fjernet. De må alle have undret sig over hvad det hele skulle gøre godt for, men har nok oplevet det som en eksamenssituation hvor de dog ikke vidste hvad de blev »eksamineret« i.

I denne situation har de så valgt forskellige strategier til at klare sig igennem bedst muligt. Mellemlagsmændene har valgt at prøve at dominere situationen og

præstere det de troede ville give flest point. Mellemlagskvinderne har valgt at være pæne og autoritetstro, og har på den måde opretholdt de venlige relationer til intervieweren.

Arbejdermændene har nok opgivet at score høje point, men har reageret på de normer om korrekthed og pænhed – som de godt kendte fra skolen, men som de heller ikke dengang kunne score point på – ved at gøre det modsatte, ved at tale grimt og uformelt, og på den måde vise deres solidaritet med alle dem der heller ikke kan eller ønsker at følge normerne. De havde en subkultur eller en undergrundsnorm som var modsat den officielle norm. Og arbejderkvinder ~~synes~~ altså, for at skjule sig, at have gjort alt, men ikke overdrevet noget.

Formuleret på denne sammenfattende måde kan det give mening at tale om strategier, og man nærmer sig så også et bevidsthedsniveau hvor folk kan genkende sig selv. Ingen ved hvor mange ord de normalt har pr. sætning, men mange ved godt om de gør mere ud af det pæne og korrekte, end af det imponerende men ukorrekte.

På dette niveau kan den enkelte også bevidst skifte strategi, fx vælge at opføre sig lidt pænere, eller lidt mindre dominerende, eller tage lidt flere initiativer. Det er ikke let at skifte strategi på denne måde, men det må netop være det den sproglige opdragelse i skolen og andre steder kan handle om. Hvis man fx finder ud af at pigerne på holdet, som så mange andre steder, taler forholdsvis mindre end drengene, kunne man jo prøve at gøre noget ved det. Hvis drengene ikke respekterer deres samtalepartner, kunne man også prøve at gøre noget ved det.

Sproglig opdragelse

Det synes at være et nogenlunde gennemgående resultat af sociolingvistiske undersøgelser i 60'erne og 70'erne i England, Tyskland, USA og altså i Danmark, at der er sådanne forskelle på hvorledes kvinder og mænd og arbejdere og middelklassen vælger sprogstrategier. Det er derfor væsentligt at overveje hvad der kan være grunden til disse sprogforhold.

Nielsen og Larsen fandt nogle helt lignende forhold hos piger og drenge i nogle 1. og 3. klasser de undersøgte. De beskriver det således at pigerne optrådte i timerne som veltilpassede anonyme elever, som fulgte undervisningens grundmønster, dvs. svarede når de blev spurgt, talte til læreren og ellers lyttede; mens drengene tog ti gange så mange initiativer, talte fire gange så meget, reagerede på hinanden og var til stede som anstrengende individualister.

Drengene søgte magt i det hierarki som drengene dannede, eller i forhold til lærerens autoritet, mens pigerne søgte intimitet i forhold til en partner – enten læreren eller en veninde.

Nogle vaner har de selvfølgelig haft med hjemmefra, men Nielsen og Larsen gør opmærksom på at lærerne i skolerne ved deres måde at behandle børnene på bestyrkede børnene i deres forskellige roller, udnyttede deres forskelle til egne formål, og markerede at de regnede pigerne for mindre værdifulde og spændende end drengene.

Når lærerne ikke havde så godt styr på situationen kunne de altid snakke mest med de artige piger således at undervisningen kunne foregå reglementeret. Når

lærerne havde overskud, fandt de at de kvikke drenge var mere interessante at tale med. Og drengene fik da også – på grund af deres selvstændige initiativer – meget mere opmærksomhed fra lærerne end pigerne. Lærerne udnyttede pigernes artighed når de havde brug for det, men foretrak drengenes kvikhed når de havde overskud til det. Det kalder Nielsen og Larsen systematisk indøvelse af mindre-værd hos pigerne.

På den måde kan forskellene i valg af sprogstrategi forklares som skabt bl.a. af de former for kønsdiskriminerende undervisning som finder sted i skolen. I klassen kan man diskutere om de undervisningsmønstre som her kort er beskrevet, også er almindelige i andre skoler i Danmark end dem der indgår i Nielsens og Larsens undersøgelse. Man kan også diskutere om disse undervisningsformer kan ændres, og om de bør ændres.

Man kan også finde årsagerne til forskellene i sprogstrategier i den opdeling af samfundet som præger hele vores epoke, den borgerlige offentligheds epoke. Det hører med til vores grundlæggende samfundsforståelse at forskellige aktiviteter i samfundet foregår i adskilte afdelinger eller domæner uafhængigt af hinanden.

Den samfundsmæssige produktion foregår på de privat ejede arbejdspladser hvor arbejdermændene er i overtal. Her gælder solidaritetens sprog, arbejderne må vise sammenhold og trods mod arbejdsgiveren.

Følelser og alment menneskelige forhold dyrkes i familien (og kulturen), som er kvindernes domæne. Her bruges det procesorienterede, følelsesbetonede, pæne sprog.

Politik diskuteres i den borgerlige offentlighed hvor borgermændene dominerer ved hjælp af konkurrencens sprog.

Læg mærke til at det anses for ulovligt eller umoralsk at blande en aktivitet ind i et andet domæne. Man må fx ikke tage hensyn til familieforhold i politik, det kaldes nepotisme. Man må helst ikke diskutere politik ved familiens middagsbord. Og man må ikke blande politik ind i arbejdet.

På denne måde finder bestemte grupper i befolkningen: borgere, kvinder og arbejdere, deres dominerende værdier i samfundslivets forskellige domæner: politik, familieliv og produktion, som igen hver især er præget af forskellige sproglige strategier, henholdsvis: dominans og ambition, det pæne og autoritetstro, det uformelle og trodsige.

På den måde kan det forklares at de mønstre som man finder i folks valg af sproglig strategi, indirekte hænger sammen med den dominerende forestilling om hvorledes samfundet er organiseret, og hvorledes det samfundsmæssige liv er delt op. De sprogsociologiske forhold er således ideologiske; de er med til at danne og cementere vores ideologi, dvs. de forestillinger som beskriver og retfærdiggør de måder samfundet er bygget op på.

Sprogsociologi

Første hæfte i serien Dansk Sprog

© Dan sklær er forening en og forfatter en 1989

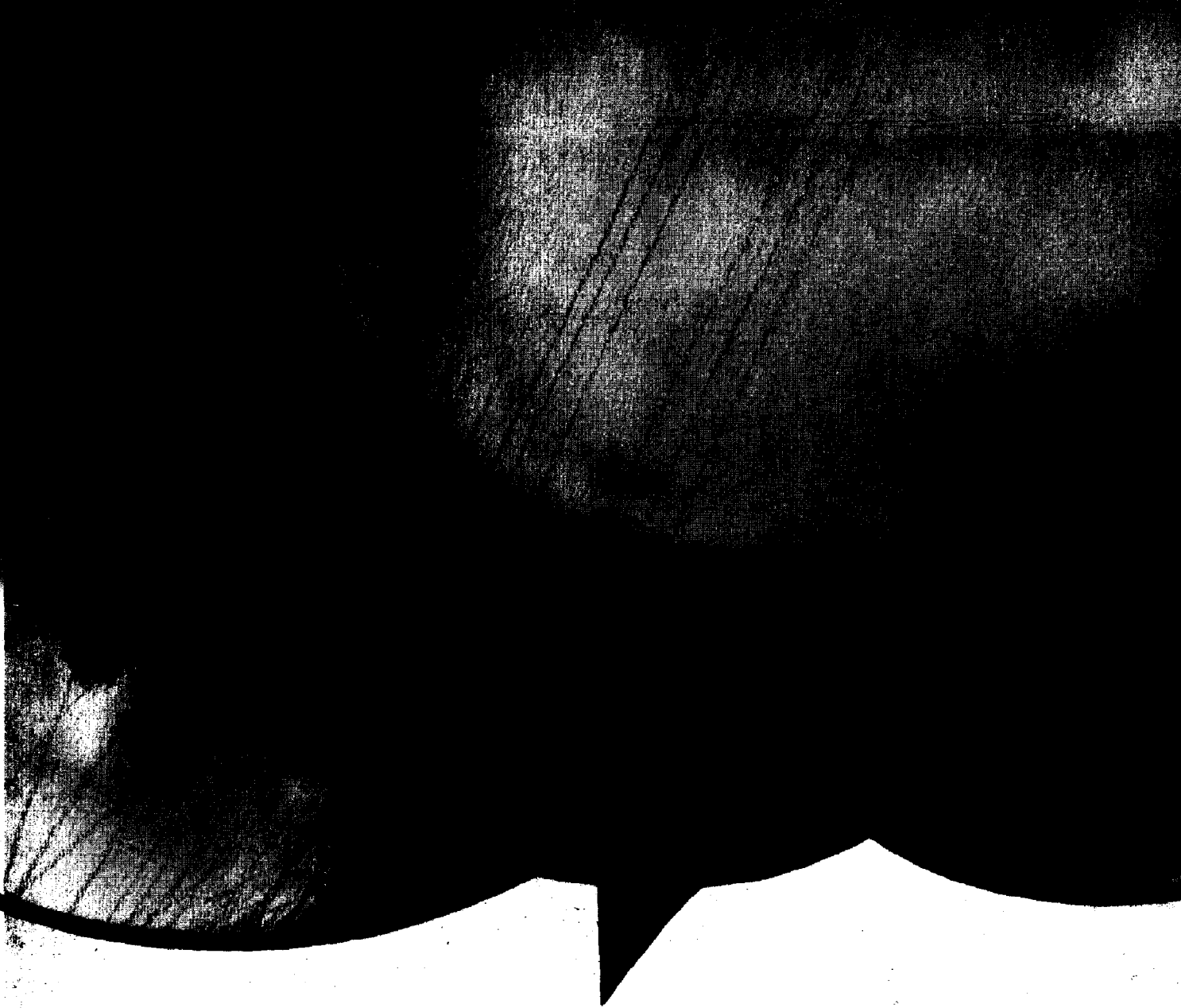
Omslag og typografi: art/Grafik, København

Bogen er sat med Palatino og trykt
hos Nørhaven A/S, Viborg

Dan sklær er forening en s redaktør:
Alma Rasmussen
Forlagsredaktion: Ulla Selfort

Mekanisk, fotografisk eller anden form for
gengivelse eller mangfoldiggørelse må kun
finde sted efter gældende Copy-Dan aftaler.

ISBN 87-7704-114-3

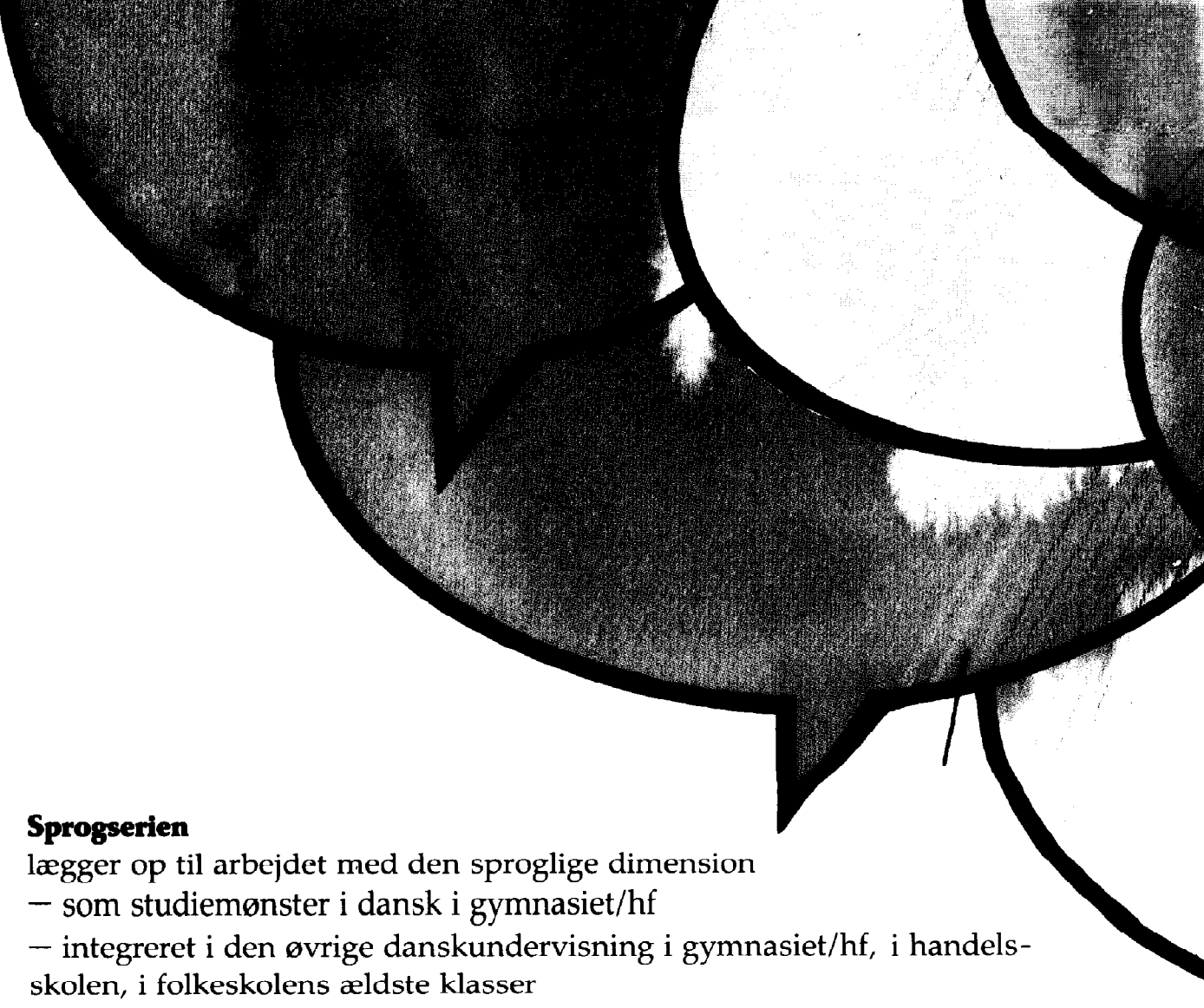
Ole Tøgeby

Sprogsociologi

*samlesættet
den lille
sociolingvist*

Dansklærerforeningen

Sprogserien

lægger op til arbejdet med den sproglige dimension

- som studiemønster i dansk i gymnasiet/hf
- integreret i den øvrige danskundervisning i gymnasiet/hf, i handels-skolen, i folkeskolens ældste klasser

Hvert hæfte behandler et eller flere afgrænsede sproglige områder. I 1989 udkommer følgende hæfter i *Sprogserien*

Ole Togeby

Sprogsociologi

samlesættet den lille sociolingvist

ISBN 87 7704 114 3

Jørn Lund

Okay?

amerikansk påvirkning af dansk sprog

ISBN 87 7704 115 1

Erik Hansen

Formaliteter

4 livsvigtige sprogspørgsmål

ISBN 87 7704 117 8

John Edelsgaard Andersen

Sproghandlinger

- på dansk

ISBN 87 7704 118 6